

«ЕКОНОМІЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ» ТА УКРАЇНСЬКІ ЕКОНОМІСТИ

Економічна енциклопедія / Відповідальний редактор С.В. Мочерний. — Київ: Видавничий центр «Академія». — Т. 1, 2000.— 863 с.; Т. 2, 2001.— 847 с.; Т. 3, 2002. — 952 с.

Давно помічено, що зрілість тієї чи іншої галузі науки, у тому числі й економічної, чималою мірою визначається рівнем фундаментальних монографій, підручників і, звичайно, енциклопедій. У цьому контексті українська економічна наука сягнула значних вершин, бо в останні роки опубліковано чимало узагальнюючих досліджень і новаторських підручників. Знаковою подією у цьому ряду можна вважати і видання тритомної «Економічної енциклопедії» за редакцією С.В. Мочерного.

В анотації до її першого тому зазначається, що це «перша в Україні за всю її історію оригінальна тритомна енциклопедія вітчизняних учених-економістів» (Т. 1. — С. 5). Така смілива самооцінка відразу спонукає до зацікавленого аналізу матеріалу, який міститься в енциклопедії. Очевидно, згодом такий аналіз буде проведено з усією науковою об'єктивністю. Але оскільки він пов'язаний з великим обсягом праці, то поки що обмежимося лише оцінкою відображення на сторінках тритомника української економічної думки.

Отже, заявлено, що це перше видання такого роду. Здавалося б, маємо підстави очікувати, що воно містить якнайповнішу інформацію про українських економістів. Бо де ж її шукати, як не в українській «Економічній енциклопедії»? Та, на жаль, уже перше знайомство з її матеріалами викликає подив. Тут знехтувано багатьма українськими економістами, в тому числі й зі світовою славою. Скажімо, читач мав би довідатися про економічний світогляд мислителя античності з Подніпров'я Анахарсія (VI ст. до н. е.), на якого посилалися Платон і Арістотель, Сенека і К. Маркс, С. Оріховський-Роксолан та Іван Франко. Але енциклопедія його обминула увагою. Не згадуються і автор твору «Україна ingredienta» Юліан Бачинський, представники Київської школи у політичній економії Олександр Білімович, Афіноген Антонович, Микола Бунге, Дмитро Піхно, Григорій Цехановецький та інші відомі економісти. Тим часом їхньому внеску в економічну науку тут мали б бути присвячені окремі статті. Це стосується і потужної української кооперативної думки, яку персоніфікували Микола Левитський, Сергій Бородаєвський, Борис Мартос, Юліан Павлиновський, Євген Храпливий та інші теоретики й організатори кооперативного руху.

Зовсім не зрозуміло, чому відсутня в «Економічній енциклопедії» розповідь про українського економіста Івана Вернадського (1821-1884) — засновника теорії потреб, яка нині посідає гідне місце у курсі економічної теорії. До того ж Івану Вернадському принесло європейську славу його дослідження з історії італійської економічної думки. Натомість в енциклопедії міститься простора розповідь про його славетного сина — Володимира Вернадського, засновника вчення про ноосферу (але ж не економіста!). Таке «заміщення» викликає подив. Чим воно зумовлене — важко збагнути.

Поза увагою залишився і Всеволод Голубничий (1928-1977), який був одним із засновників теорії порівняльних економічних систем і тим самим добре знаним у світі економістом.

Факти, які свідчать про нігілістичне ставлення до українських економістів, можна було б наводити і далі. Та досить зазначити, що у першому і другому томах (понад 1700 сторінок тексту великого формату) вміщено інформацію лише про чотирьох з них, з приводу чого вже висловлювалась критика одразу після виходу цих томів. Може, з огляду на неї у третьому томі вже висвітлено погляди аж п'яти представників економічної думки України. Це можна б вважати певним поступом, якби не одна суттєва деталь: економічні погляди українських мислителів висвітлюються переважно із марксодоксальних позицій. Так, наприклад, І. Огородник зарахував Григорія Сковороду до послідовників діалектично-матеріалістичного напрямку (Т. 3. — С. 399), незважаючи на те, що цей напрям виник у середині XIX ст., а економічний світогляд Г. Сковороди можна розглядати тільки у контексті економічної думки другої половини XVIII ст. Причому його концепція «Божественної економіки» перегукується з «Багатством народів» Адама Сміта. На тлі європейської економічної думки того часу стають зрозумілими і економічні погляди українського мислителя.

Мабуть, спираючись на публікації про І. Франка тоталітарного періоду, М. Павлишенко та І. Топішко, які, схоже, ніколи економічні твори письменника не досліджували, подали його погляди, по-перше, вкрай збіднено, по-друге, знову ж таки у марксистських методологічних схемах (Т. 3 — С. 849-850). Після ознайомлення з їхніми тлумаченнями доводиться зробити висновок, що вони зовсім не обізнані з Франковими економічними і філософськими працями, які не ввійшли до двадцяти- і п'ятдесяти томного видань творів письменника.

А втім, у такому ж контексті поданий і економічний світогляд Тараса Шевченка, автор статті про якого І. Огородник зарахував його до революціонерів-демократів, як це узвичаїлося в тоталітарні часи. Український національний геній постає тут в образі такого собі демократа-людинолюба, який не надто переймається проблемами економічного, соціального і технічного поступу. Чітко окреслена у Т. Шевченка українська перспектива та його господарська модель не знайшли розкриття в «Економічній енциклопедії».

Дещо свіжіше викладено зміст економічних поглядів видатного українського економіста Євгена Слущкого, про якого доволі простору статтю написала Л. Горкіна. Тут визначено творчий доробок дослідника, його внесок у світову економічну науку, але все ж не подолано стереотипні уявлення. З тексту випливає, що значення вченого обмежується, так би мовити, українським і російським простором. Його навіть названо учнем російського економіста М. Кондратьєва, що суперечить історичним фактам. І виходить, начебто Євген Слущкий, якого шанує весь науковий світ, був не економістом-новатором, а лише одним із талановитих послідовників маржиналізму (Т. 3. — С. 402-406).

Ще більше такий підхід виявився у ви-світленні наукових досягнень економіста-мислителя Михайла Тугана-Барановського. Пишучи про нього, Л. Горкіна не вирвалася з полону оцінок австрійсько-американського економіста Й. Шумпетера, який назвав українського вченого «найкращим слов'янським економістом» (Т. 3. — С. 699). Виходить, що М. Туган-Барановський не піднявся до рівня світової економічної наукової класики? До того ж визначення «слов'янський» нібито позбавляє вченого батьківщини. Тим часом М. Туган-Барановський був справжнім українським патріотом. Зокрема, він обіймав міністерську посаду в Українській Центральній Раді. За це, до речі, йому дорікав його учень М. Кондратьєв, якого названо «всесвітньо відомим ученим». А самого М. Тугана-Барановського зараховано до «найвидатніших теоретиків», правда, тільки у галузі кооперації і лише у Східній Європі (Т. 3. — С. 701). Незважаючи на те, що М. Туган-Барановський першим у світовій науці здійснив синтез трудової теорії і теорії граничності, розробив нові теорії (економічних циклів, розподілу тощо), написав праці з

теорії кооперації, які відомі в усьому світі, — все це, мовляв, лише окремі наукові пошуки, а не система новаторських концепцій та ідей. І формулюється висновок, що М. Туган-Барановський «власної політекономічної системи не створив» (Т. 3. — С. 700). І це сказано про наукову спадщину українського вченого-економіста світової слави, який своїми новаторськими теоріями впливав на економічну науку протягом усього ХХ ст.

На жаль, більшість статей про українських науковців в «Економічній енциклопедії» написано з позицій меншовартості. Досить порівняти оцінки спадщини українських економістів з тим пафосом, яким пронизані статті про зарубіжних економістів. Крім того, українська економічна думка тут представлена всього дев'ятьма персоналіями. Тим часом в «Экономической энциклопедии. Политическая экономия» (Москва, 1972-1980. — Т. 1-4) міститься інформація про наукову творчість 35-ти українських економістів. Як бачимо, навіть редактори та автори цієї енциклопедії, виданої за радянських часів, поставилися до українських економістів з більшою повагою, ніж відповідальний редактор «Економічної енциклопедії», що вийшла у незалежній Україні.

Правда, це істотне упущення С.В. Мочерний спробував компенсувати статтею «Українська економічна думка», яка, втім, справляє враження невдалих запозичень з уже відомих публікацій інших дослідників. На рахунок автора статті можна віднести хіба що намагання звинуватити окремих українських економістів в антимарксизмі та в інформаційній неточності. Все багатство української економічної думки головний редактор «втиснув» у три сторінки «Економічної енциклопедії» (Т. 3. — С. 720-722).

Отже, український читач не може довідатися з цієї енциклопедії про наукові здобутки вітчизняних економістів усіх часів, а чужоземець на її основі може зробити висновок, що українці не здатні до самостійного економічного мислення. Особливо прикро, що у виданні зовсім відсутня інформація про економічні інституції та економістів сучасної України. Було б вельми доцільно за рахунок скорочення розлогих статей про зарубіжних вчених вмістити хоча б скупу інформацію про відомих економістів — академіків НАН України.

У російській «Экономической энциклопедии» комуністичної доби знаходимо розповіді про наукові надбання українських академіків І.І. Лукінова, А.А. Чухна, М.Г. Чумаченка, С.М. Ямпольського та інших. А в «Економічній енциклопедії», виданій у незалежній Україні, немає матеріалів про вітчизняних економістів-академіків, не кажучи вже про докторів економічних наук.

Важко пояснити наведені факти з погляду елементарної логіки. Не піддається поясненню і те, що навіть у статтях про українських економістів в «Економічній енциклопедії» не наведено джерела, на основі яких вони написані. Адже такі посилання — обов'язкова вимога, якої строго дотримуються у багатьох енциклопедичних виданнях. Безумовно, відсутність першоджерел в «Економічній енциклопедії» — одна з причин низки неточностей і спотворень. Водночас складається враження, що окремі творці статей про українських економістів ніколи не вивчали їхньої творчості, а скористалися з методу компіляції чужих праць. Принаймні це стає очевидним, коли читаєш інформації про економічні погляди Тараса Шевченка, Івана Франка, Григорія Сковороди, статтю «Українська економічна думка».

Всесвітньо відомий український учений-мислитель Михайло Драгоманов твердив, що нація, яка не шанує своїх видатних особистостей, не може називатися цивілізованою. А Іван Франко підкреслював, що нехтування національними цінностями є національним відступництвом. А нам залишається з прикрістю констатувати: майже на трьох тисячах

сторінок першого у незалежній Україні енциклопедичного видання з економіки не представлені належним чином світові й національні цінності української економічної думки.

**С. Злупко,
доктор економічних наук,
професор (Львів).**